ПРИКЛАДНА КУЛЬТУРОЛОГІЯ І КУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ

УДК 316.43

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-2836-9961>

DOI: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-21-2022-1.148-158>

КОГНІТИВНІ СТРАТЕГІЇ ДОСЛІДЖЕНЬ ПОВСЯКДЕННИХ КУЛЬТУРНИХ ПРАКТИК В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Судакова

Валентина Миколаївна

доктор філософських наук,
завідувачка відділу соціології
культури, Інститут культурології
Національної академії
мистецтв України,
м. Київ
sudakova-icnam@ukr.net

Судакова

Валентина Николаевна

доктор философских наук,
заведующая отделом социологии
культуры, Институт культурологии
Национальной академии
искусств Украины,
г. Киев
sudakova-icnam@ukr.net

Valentyna Sudakova

Doctor of philosophical sciences,
head of the department of sociology
of culture, Institute for Cultural
Research, National Academy
of Arts of Ukraine,
Kyiv
sudakova-icnam@ukr.net

Анотація. Стаття присвячена аналітичному розгляду пізнавальної специфіки соціально-філософського, соціологічного, політологічного та культурологічного підходів як спеціалізованих когнітивних стратегій дослідження змін культурних практик повсякденного життя в умовах пандемії COVID-19. Підкреслена наукова значущість спеціалізованих досліджень феномену «карантинного життя», проблем самоізоляції людини та соціальних груп, які в умовах примусових карантинних заходів та обмежень намагаються подолати ризики й загрози поширення пандемії. У статті здійснена ідентифікація комунікативних ризиків в аспекті аналізу ролі, функцій та напрямків діяльності політичних інститутів з протидії деструктивним наслідкам пандемії. Надані докази важливості здійснення наукових оцінок «рівнів» цивілізованості, демократизації різних суспільств, ролі держави та дії її репресивних і контрольних органів стосовно як окремих громадян, так і певних груп. Аргументовано, що ситуації обмеження культурних зв'язків, буденних комунікацій та фізичних контактів між людьми є чинниками формування нових суперечностей повсякденної культури, культури поведінки, споживання та розваг. Обґрунтована значущість колективних зусиль з гуманізації механізмів соціального контролю в умовах вимушеного застосування карантинних обмежень та різних форм соціальної ізоляції.

Ключові слова: сучасне суспільство, культурна глобалізація, культурна практика, повсякденне життя, пандемія COVID-19, соціальне пізнання.

Актуальність теми дослідження. Наступ глобалізації на світовий соціальний порядок у ХХІ столітті якісно трансформує практики повсякденного життя людей, водночас формуючи нові можливості культурного спілкування та комунікацій шляхом масового використання інноваційних інформаційних технологій і різноманітних мережевих цифрових платформ. Глобальний процес постіндустріальної модернізації різноманітних культурних практик, що ускладнюється зростаючим впливом тенденцій віртуалізації та індивідуалізації суспільно-

го життя, який, на думку Дж. Александера, З. Баумана, У. Бека, Ж. Бодрійяра, П. Бурдьо, Ю. Габермаса, Е. Гіденса, Ф. Джеймсона, Р. Інглегарта, М. Кастельса, Б. Латура, С. Леша, Дж. Уррі, А. Турена та інших відомих вчених, стає важливим стимулом розвитку інноваційних філософських, соціологічних, політологічних та культурологічних досліджень. Цей процес спричинює появу неочікуваних кризових явищ та комунікативних ризиків, які загалом обумовлені специфічними суперечностями прискореної трансформації усталених культурних практик повсякденного життя. Саме на це вказують у своїх працях А. Асман, А. Грінфілд, М. Маффесолі, М. де Серто, К. Соррелз, Р. Флоріда, а також вітчизняні вчені — Н. Костенко, А. Мельников, К. Настояща, Л. Скокова, Г. Чміль, М. Шульга та ін. Вочевидь, що в умовах виникнення нових суспільних криз, глобальних викликів наукові дослідження проблематики швидкісних культурних трансформацій повсякденного простору діяльності людей, їхніх стилів життя та комунікацій набувають особливої актуальності.

Безумовно важливою є увага вчених до дослідження проблем, породжених глобальною пандемією COVID-19. На думку багатьох науковців, сам феномен «карантинного життя» та специфіка суперечностей його інституціональної підтримки органами державної влади стали виразними суперечливими ознаками нової соціальної реальності (Спепащенко, 2020). В умовах пандемії виникає і новий обсяг гострих гуманітарних проблем, пов'язаних із забезпеченням повноцінного життя різних за своїм статусом соціальних суб'єктів — «ізолюваної людини», ізолюваної групи, великої кількості ізолюваних груп, які під впливом примусових карантинних заходів і обмежень вимушені відмовитися (або, навпаки, не відмовлятися) від усталених форм співіснування, взаємодій та комунікацій (Дембіцький, Злобіна, Сидоров, & Мамонтова, 2020; Stukalo, & Simakhova, 2020).

Варто констатувати, що важливим інноваційним дослідницьким напрямом стає аналіз посилення транснаціонального репресивного впливу на повсякденну масову культуру громадян різних країн як специфічного суперечливого прояву глобалізації. У такому зв'язку доцільно звернути увагу на те, що наукова аргументація стосовно значущості розробки концептуальних засад дослідження цієї тенденції змістовно відображується в праці

Р. Кріллі (Crilley, 2021). Серйозні спроби вивчення різних аспектів цієї тенденції в умовах пандемії COVID-19 представлені в дослідженнях також інших європейських вчених. Так Р. Кондон (Condon, 2021) доводить, що теперішня коронавірусна криза цілком реально загрожує руйнацією наявного неоліберального соціально-політичного консенсусу, який базується на цінностях пріоритетного захисту прав та свобод людини. У статті Е. Опіловської також аналізуються проблеми порушення політичними інститутами чинних правових гарантій та демократичних свобод людини шляхом адміністративного запровадження певних примусових карантинних обмежень економічних, культурних та родинних комунікацій між громадянами країн ЄС. (Opilowska, 2021). Вочевидь, варто звернути увагу й на працю П. Тейбері й М. Пілнасек (Tabery, & Pilnasek, 2021), у якій представлені результати дослідження причин посилення в умовах пандемії інституціональної кризи мереж соціальної довіри як основного чинника соціальної інтеграції.

В Україні важливою подією наукового життя стало проведення в грудні 2020 року зусиллями членів Соціологічної асоціації України та вчених Інституту соціології НАН України і факультету соціології КНУ імені Тараса Шевченка XVII Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми розвитку соціологічної теорії: Концептуальні стратегії дослідження соціальних наслідків пандемії COVID-19». Аналіз опублікованих матеріалів названої конференції (Малес, Савельєв, Боровський, & Набруско, 2010) засвідчує про необхідність усвідомлення вченими труднощів ефективного вирішення складного комплексу світоглядних, теоретичних та практичних проблем.

Так, по-перше, спроби ідентифікації сутнісних ознак феномену глобальної пандемії та її соціальних наслідків, насамперед, вказують на важливість конструктивного вирішення певних світоглядних питань, оскільки цей феномен можна охарактеризувати як складне й доволі специфічне поєднання та складний взаємовплив трьох реальностей — природної, соціальної та віртуальної.

По-друге, на сьогодні невирішеною залишається проблема наукового визначення просторових та часових параметрів поширення пандемії COVID-19. У зв'язку з цим варто зазначити, що наявні гіпотези стосовно «хвиль пандемії», по суті, є інтуїтивними припущеннями, які широко викорис-

товуються владними інституціями як засоби політичних маніпуляцій.

По-третє, очевидним та відчутним також є дефіцит наукової інформації, як результату інноваційних соціологічних та культурологічних досліджень, стосовно зрозумілих та прийнятих для людей політико-правових та культурних норм, вимог та технологій організації карантинного життя в сучасних суспільствах.

Враховуючи зазначені проблеми, *метою* цієї праці є аналітичний розгляд пізнавальної специфіки соціально-філософського, соціологічного, політологічного та культурологічного підходів як спеціалізованих когнітивних стратегій досліджень особливостей, суперечностей і змін культурних практик повсякденного життя в умовах пандемії COVID-19, явища самоізоляції та проблем забезпечення цивілізованих форм організації життя суспільства в умовах вимушених карантинних обмежень.

Насамперед, необхідно зазначити, що важливим об'єктом фундаментальних та прикладних спеціалізованих досліджень соціокультурної сфери є вивчення та ідентифікація суперечностей процесів глобалізації суспільного життя, що суттєво впливають на індивідуальний світогляд та ставлення людини до кризових, катастрофічних реалій навколишнього світу. У зв'язку з цим доцільною є увага до проблеми індивідуального переживання кризових ситуацій, які сприймаються людиною як спонтанне виникнення незрозумілих ризиків та небезпек, а глобальні, національні та місцеві владні інституції нервово пропонують невизначені або невинуваті рішення, що посилюють хворобливі відчуття самотності й безнадійності.

Вочевидь, що в концептуальних межах *соціально-філософського підходу* виникає цілком реальна можливість дослідити та розкрити важливу світоглядну значущість для життя людини тих новітніх джерел соціального оптимізму, які багатьма авторитетними суспільствознавцями визнаються як очевидні досягнення постсучасної цивілізації. Такими досягненнями, як уважають зокрема А. Грінфілд (Гринфілд, 2018) та Р. Флорида (Флорида, 2018), є виникнення умов і можливостей глобального культурного об'єднання представників різних соціальних та культурних анклавів. Новітні промислові технології, інформатизація, віртуалізація суспільного життя на початку XXI століття дієво сприяли поступовому визнанню та утверджен-

ню цінностей мирного співіснування, раціонального використання економічних можливостей різних суспільств для вирішення спільних проблем людства. У глобалізованому світі посилюється уніфікація та водночас нарощується креативний потенціал культурних практик ресурсного забезпечення життєдіяльності людей сучасними способами організації науково-дослідної, промислової, сільськогосподарської, адміністративної праці. Але необхідно враховувати, що породжені глобалізацією процеси уніфікації є не лише наслідком постіндустріальної технологічної модернізації, але й, як зазначає К. Соррелз (Sorrels, 2013), наслідком універсалізації певних стилів життя, способів культурного порозуміння, єднання та посилення міжкультурних комунікацій.

У більш широкому культурному контексті посилення глобалізованих комунікацій варто враховувати, що не випадково в останні роки важливими складовими світогляду «оновленого» уніфікованого життєвого світу окремого індивіда та переважної більшості громадян різних суспільств стали інтернаціональні стандарти моди, практики презентації тілесності, омолодження, зачісок, офіційного й повсякденного дискурсу, організації шлюбних, родинних відносин. Завдяки інформаційним технологіям, можливостям мережових комунікацій величезного значення набули практики спілкування. Відчутно зросла роль і поширилось використання англійської мови, якою в глобальному культурному просторі поширюються знання про різноманітні культурні традиції, можливості знайомств, межі розуміння й самопрезентації. Саме тому поступово формуються нові етикетні норми (спрощені, зрозумілі й прийнятні для представників різних культур і соціальних верств) привітань, компліментів, звернень тощо (Судакова, 2020). Відбувається також колосальне зростання «масивів» уніфікованих побутових речей індивідуального та колективного користування, сукупність яких зараз, по суті, є технічною та технологічною основою повсякденної культури споживання.

Звісно, що розширення обсягу контактів створює та інтенсифікує розповсюдження, перенесення, передачу не тільки інформації, знань та емоцій, а й різних хвороб та епідемічних захворювань. На жаль, варто констатувати, що цей важливий світоглядний аспект сучасних соціально-філософських досліджень ще не набув належного осмислення.

Очевидно, що атрактивні прояви соціальної та культурної інтеграції маскують той факт, що інтегративним процесам притаманні й цілком реальні негативні властивості — ризики й небезпеки. Водночас важливо нагадати, що свого часу відомий представник історичної школи «Анналів» історик Ф. Бродель обґрунтував шокове пояснення залежності між змішаним складом населення прикордонних територій та епідемічним розповсюдженням хвороб. Він уважав, що в умовах певної перенасиченості змішаних шлюбів агломерація людей з різними антропологічними «відмінностями» стає носієм послабленого загального імунітету, тобто джерелом пандемічних захворювань. Саме з «великими географічними відкриттями», глобальними переселеннями народів східноазійських територій у XIV–XVI століттях він пов'язував розповсюдження в країнах Європи епідемій віспи, сифілісу, прокази, холери й чуми.

Треба зауважити, що розширення сфери міжтериторіальних, міжкультурних контактів, які засновуються на спільності й потребі у використанні загальних досягнень цивілізації, має не тільки позитивні, але й негативні або навіть загрозливі наслідки. Мова йде про розповсюдження небезпечних захворювань, епідемій, пандемій локального масштабу й глобальних пандемій, які охоплюють усю планету та породжують проблеми, що зараз майже не мають шансів на швидке вирішення. І це тому, що вже в XXI столітті надзвичайно складними, загалом неможливими, стають намагання країн у особливих критичних або навіть катастрофічних умовах поставити між ними бар'єри у вигляді «скляних стін» чи «зачинених кордонів». Стає очевидним, що, наприклад, під час епідемії пташиного грипу катастрофічне поширення епідемії було призупинене, а потім і зовсім було подолане не стільки заборонами контактів та комунікацій між людьми, скільки знищенням безпосередніх носіїв цієї епідемії — величезної кількості птахів і тварин. Але ж людей — носіїв вірусу — знищити не можна. Але, як свідчить накопичений світовий досвід, можна або скоротити кількість контактів, або заборонити їх зовсім.

Вочевидь, що світоглядні питання стосовно екзистенціального та гуманітарного змісту таких обмежень і заборон, які призводять до суттєвих змін культури повсякденного життя громадян різних країн, стають актуальним об'єктом соціально-

філософського аналізу. Як справедливо зазначає Р. Кондон (Condon, 2021, р. 814–815), в умовах пандемії COVID-19 важливою стає розробка нових ідей філософії глобальної культурної єдності людства, а тому необхідним для суспільствознавців є уникнення ризиків звуження дискурсивного поля та уваги до цього питання.

Соціологічний підхід до дослідження повсякденних культурних практик глобального суспільства загалом орієнтує на пояснення проблематики соціальних змін. По-перше, це проблеми очевидних протиріч об'єднувального тиску на існування сучасних суспільств як націй-держав з боку транснаціональних суб'єктів (теорія глобальної модернізації) і, по-друге, одночасного, ізоляціоністського, роз'єднувального співіснування постіндустріального Центру, індустріальної Напівпериферії та аграрної Периферії (теорія глобальної залежності). Вочевидь, що глобалізація сприяє створенню безмежного простору персоніфікованих соціальних взаємодій та комунікацій (з «посередниками» й без них), і це породжує нові проблеми співіснування між людьми й посилює ризики розповсюдження як позитивних, так і негативних культурних, інформаційних та фізіологічних (тілесних) контактів.

Останнім часом вчені концентрують свою увагу на дослідженнях новітніх проявів глобалізації, коли нарощується швидкість змін і взаємовпливів, загострюються породжені нею проблеми міжособистісних контактів у просторі повсякденного життя малих груп (родини, осередку друзів). У такому контексті висвітлюється багато видимих та латентних трендів, які характеризують реальні небезпеки посилення контактів між представниками різних географічних континентів. Наявність кордонів, посилення контролю за переміщеннями людей між країнами є соціальною, політичною, культурною реальністю. Державні структури, що відповідають за «непорушність» кордонів, здатні контролювати/забороняти переміщення небажаних, небезпечних речей, предметів, але не можуть контролювати перенесення мікробів/бактерій/вірусів. Тому постає проблемна сутність явища «карантинного життя», особливості практик (засобів) забезпечення карантину. Вочевидь, що його застосування пов'язане з дуже суперечливими властивостями його організації, підтримки та наслідками ізоляції, яка може бути, по-перше, примусовою, а по-друге, непримусовою, добровільною, тобто самоізоляцією.

У новітніх умовах глобальних гуманітарних криз, навіть катастрофічного масштабу, важливим завданням соціологічних досліджень є вивчення позитивного та негативного значення самоізоляції. Лише на перший погляд це, безумовно, позитивний засіб зберегти себе від зараження, і можливим є такий перебіг подій, коли дійсно тільки таким чином треба діяти, якщо будь-які засоби самозбереження видаються ефективними. Тому, вочевидь, важливою проблемою стає визначення прийнятних для окремих суспільств меж вимушеної індивідуальної та групової самоізоляції. Беручи до уваги досвід демократичних країн, варто вказати, що сучасні держави, суспільства намагаються вирішувати цю проблему, створюючи й певну систему протидії негативним наслідкам двох основних різних форм самоізоляції:

- 1) самотності та
- 2) вимушеному сумісному перебуванню або співжиттю з іншими людьми в замкненому просторі.

Як відомо, функціоналістська стратегія соціологічного розуміння самотності спрямована на ідентифікацію «самотніх груп» людей, або «груп самоізолюваних індивідів». Це — соціальні «групи», а також об'єднання людей, які мають цілком певне об'єктивне підґрунтя для долучення до соціального «поля» самотності. До таких груп варто віднести дітей-сиріт (мешканців інтернатів, дитячих будинків тощо), людей з різними формами інвалідності, удовиць і вдівців, самотніх старих бабусь та дідусів, а також мешканців спеціалізованої мережі інтернатів для людей похилого віку. Це — групи людей, які потребують постійної уваги державних соціальних служб, окремих людей, а також приватних і громадських благодійних організацій та фондів. В умовах карантину соціальне становище цих вразливих самотніх груп стає ще гіршим і тому потребує ще більшої суспільної уваги. Тому актуальними завданнями є розробка ефективних оперативних заходів з його покращення.

Однак, беручи до уваги цю позицію, варто вказати, що представники феноменологічної та інших суб'єктивістських парадигм у соціології доводять важливість розуміння самотності як атрибутивного суперечливого соціокультурного явища, яке відтворюється діями людей у функціональних та дисфункціональних формах. Так, наприклад, як добровільний вибір, самотність — здорове та розумне

обмеження спілкування як обраного засобу зосередження, роздумів, вільної творчості. На іншому полюсі обрання самотності — результат дії прихованих страхів перед загрозливими ситуаціями примусової ізоляції, водночас у незнайомих групах. Таким чином, банальна істина: де є спільнота, там є самотність, є істиною частковою, тому що в різних умовах це явище має різні соціокультурні прояви та різні засоби культурного відтворення.

Отже, наявна різнобарвність індивідуальних та колективних емоційних переживань самотності та самоізоляції в умовах карантинних обмежень є суттєвим чинником, що зумовлює труднощі розробки концептуальних засад емпіричних соціологічних досліджень соціальних реалій пандемії COVID-19. На згадане звертають увагу вітчизняні соціологи С. Дембіцький, О. Злобіна, М. Сидоров та Г. Мамонтова, які у своїй праці констатують, що основні результати проведених у першій половині 2020 року авторитетними міжнародними та національними організаціями соціологічних опитувань громадян головним чином ілюструють поширені стереотипи їхньої буденної свідомості, які сформувались як результат адміністративного впливу інститутів державної влади та ЗМІ.

«Усі дослідження фіксують, що пандемія сприймається як джерело суспільної та особистісної загрози. Особистісні загрози пов'язані, насамперед, з імовірністю захворіти самим респондентам та їхнім близьким. Відповідно майже всі дослідження певною мірою стосуються засобів зменшення цієї загрози як на індивідуальному, так і на суспільному рівнях. Ідеться про дотримання населенням рекомендацій ВООЗ та введення державних обмежень у вигляді карантину. У дослідженнях також виявляють оцінку населенням дій різних державних органів і очільників, спрямованих на зменшення негативних наслідків пандемії. Головною загрозою для суспільства респонденти називають падіння економіки, що породжує проблеми на рівні конкретних індивідів» (Дембіцький, Злобіна, Сидоров, & Мамонтова, 2020, с. 77).

Вочевидь, варто погодитися з думкою соціологів, що в організації подальших масових опитувань громадян важливо посилити програмну

спрямованість соціологічних досліджень з метою отримання більш конкретних оцінок впливу стресогенних чинників пандемії на культуру повсякденного життя людей. Саме тому актуальною є пропозиція щодо необхідності врахування діагностичного потенціалу таких емпіричних індикаторів, як-от: оцінка ймовірності захворіти на COVID-19; періодичність перевірки новин про коронавірус; кількість захворювань за піврічний термін; рівень напруженості відносин зі співмешканцями; оцінка складності постійної ізоляції (Дембіцький, Злобіна, Сидоров, & Мамонтова, 2020, с. 90–91).

Відомо, що повсякденна культура «самотнього» та «ізольованого існування формується об'єктивними й суб'єктивними обставинами: ресурсними можливостями з боку певного суспільства забезпечити оптимальний рівень життя для своїх громадян, а також персоніфікованими чинниками особистісного, психологічного й інтелектуального розвитку. Тому об'єктивним фактором нейтралізації або подолання негативних проявів, впливів на людину в умовах самоізоляції стають перетворення, що відбулися в останні десятиліття в глобальному суспільному інформаційному просторі. Зараз до них варто віднести комп'ютеризацію, віртуалізацію, цифрові технології і безумовно значущу роль медіасистем. В екзистенційному сенсі самотність завжди має і негативні, й позитивні смисли. Тому не викликає сумніву, що переважна більшість соціальних груп виступає найбільш зацікавленою в посиленні можливостей сучасної дистанційної освіти, спеціальних заходів навчання, можливостей користування мережевим спілкуванням і, відповідно, можливістю мати найсучасніше комп'ютерне обладнання та програмне забезпечення. Однак, варто визнати, що реалії повсякденного життя громадян України далеко не завжди сприяють задоволенню їхніх інтересів та запитів. Навіть найбільш комп'ютеризована система вищої освіти України, як констатують Н. Стукало та А. Сімакова, в умовах поширення пандемії реально виявилася лише частково готовою до повноцінного забезпечення дистанційного online навчання та до змін освітніх комунікацій між викладачами та студентами (Stukalo, & Simakhova, 2020, с. 3674–3675).

У межах *політологічного підходу* важливим об'єктом дослідження є аналіз ступеню цивілізованості та досягнутого рівня демократизації у

суспільствах як континентальних співтовариств та націях-державах, що «захоплені» наступом пандемії COVID-19. Уже здійснені спроби такого аналізу засвідчують про інноваційний пошук концептуальних відповідей на такі питання:

– Що можуть дозволити собі транснаціональні політичні інститути, а також, за допомогою системи інститутів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, національні держави, які здійснюють певні контролюючі та репресивні функції відносно деяких громадян та певних груп?

– Якими є межі тиску на фундаментальні права та права, свободи громадян?

– Що можуть собі дозволити спеціалізовані підрозділи поліції, служб безпеки та збройних сил?

Тому справедливою здається думка Р. Кріллі, що глобальне посилення в умовах пандемії репресивних дій політичних інститутів на повсякденну масову культуру життя людей, суттєво послаблює її конструктивний демократичний вплив як влади громадянського суспільства на функціональні механізми політичної влади (Crisley, 2021, р. 164–165). До того ж ключовою проблемою, як вважає цей вчений, є пошук шляхів відновлення суспільної значущості масової культури як соціального чинника демократичного оновлення владної еліти.

Подібну позицію відстоює і Е. Опіловська, яка у своїй статті (Opilowska, 2021, р. 597) звертає увагу на той факт, що вибухоподібне поширення епідемії COVID-19 радикально змінило в країнах Європейського Союзу дію політичних механізмів регуляції вільного руху (переміщення) товарів, праці та капіталів. Наприклад, запровадження жорстких карантинних обмежень стосовно можливостей вільного перетину державних кордонів для громадян країн ЄС вимагає належного наукового аналізу певних питань: 1) чому територіальні кордони почали сприйматися урядовцями окремих національних держав, по суті, як єдині та головні засоби захисту національних інтересів та 2) чому чинними політиками стали нав'язуватись людям специфічні ментальні наративи стосовно того, що саме іноземні громадяни, трудові мігранти, як і закордонні товари, є джерелами небезпеки та соціальної напруженості?

Вочевидь, що основним диференціальним критерієм поділу карантинного життя на певні види є ізоляція насильницька та ізоляція добро-

вільна, тобто самоізоляція. Наприклад, пасажирів літака, у якому виявлена хвора людина, ізолюють насильно на період карантинного терміну. У масовому ж масштабі це доволі важко організувати в країнах розвинутої демократії і досить легко в тоталітарних суспільствах. Не викликає сумнівів, що в недемократичних країнах це питання навіть не ставиться й не обговорюється. У авторки названої праці, на відміну від багатьох, є досвід десятиденного перебування в такому карантині, коли під час епідемії холери на півдні Радянського Союзу (Астраханська область — 1972 рік) були зачинені кордони районів, а люди, які були «контактними» або намагалися виїхати за межі регіону були командним наказом зачинені в помешканнях: школи, спортивні зали, їдальні тощо. Атмосфера була «спартанською», тобто тісною, напівголодною та неймовірно нудною. Був дозвіл на переміщення в межах визначеного приміщення, реальним «власним» місцем було ліжко, стілець до нього і двохметровий простір до ліжка іншої людини. Жінки були з дітьми (до 12 років), чоловіки були зачинені на іншому поверсі. Школу охороняли солдати, відвідування та передача їжі були заборонені. Умови були просто жахливими. Особливо страждали діти й, безумовно, жінки з дітьми. На жіночому поверсі конфліктів майже не було й тому доволі швидко склалися мікрогрупи за ознаками віку дорослих, віку дітей та толерантного ставлення до сусідок. Нікому на спадало на думку протестувати або виказувати невдоволення умовами. Усіх поєднував фактор очікування, а останній день перебування в карантині став святом. У той же час життя обласного центру контролювалось озброєними солдатами, у настроях переважної більшості мешканців домінувала думка, що всі запроваджені владою карантинні заходи є своєчасними, справедливими й правильними. За три місяці епідемія була подолана. Звісно вимоги дисципліни, підкорення, згоди населення, безумовне сприйняття, розуміння необхідності — важлива складова вирішення проблеми організації й ефективності карантинних обмежень.

У демократичному суспільстві такі жорсткі форми обмежень доволі складно ввести й дотримати. Ситуація в місті Нові Санжари (Полтавська область), коли мешканці районного центру своїми активними протестними діями намагалися заборонити карантинне поселення громадян з інших регіонів України як можливих «носіїв» COVID-19,

є сумним прикладом суто негативної реакції населення на введення владою практик ізоляції. Однак сама ця ситуація засвічує про значущість посилення уваги вчених до важливої наукової проблеми, чи виправдовує мета будь-які засоби її досягнення?

Культурологічний підхід до дослідження проблеми суперечностей у процесах соціальних обмежень, спричинених пандемією COVID-19, фокусує увагу на важливості розвитку досліджень специфіки індивідуалізації культурних практик повсякденного життя в умовах примусової чи непримусової (самоізоляції) ізоляції людей, коли актуалізується потреба здійснення ідентифікації складних ситуацій обмеження культурних зв'язків, буденних комунікацій та фізичних контактів. Це — проблематика культури, культурного простору, культурних умов і засобів забезпечення специфічного за суттю *карантинного життя*, що мають бути важливим об'єктом саме культурологічних досліджень. Звісно, не потребує додаткових пояснень необхідність ізоляційних засобів в умовах епідеміологічних загроз, але вивчення проблеми засобів, умов пом'якшення матеріального, емоційного стану «самоізолюваної» людини є важливими завданнями не тільки для медиків та психологів, а й культурологів. Ці завдання складаються із розуміння засобів вирішення складних базових нагальних питань:

- по-перше, можливість і необхідність ізоляції, тобто формування системи карантинних заборон певних усталених повсякденних побутових дій, поведінки, спілкування в умовах індивідуальної або групової ізоляції;

- по-друге, наскільки ці заборони можуть бути прийняті людиною як добровільні, а якщо ні — то, які умови зумовлюють примусовий вплив цих заборон як норм не тільки соціального, але й державного (поліцейського, збройного) контролю, до того ж запобігання порушенням і зловживанням;

- по-третє, який строк здатна витримати людина без травматичних ускладнень і що для неї важче — індивідуальна ізоляція чи ізоляція в групі;

- по-четверте, якою повинна бути оптимальна система культурних (умови й засоби спілкування), медичних (наслідки гіподинамії), психологічних (реакції на інформацію щодо кількості інфікованих, померлих тощо), матеріальних (їжа, гігієна, одяг) умов відносно комфортного проживання в умовах карантинних обмежень?

Безумовно, самотній індивід або людина в

складі невеликої чи навіть значної за кількістю членів групи (до 20–30 осіб) по-різному переживають час у замкненому просторі. Очевидним є те, що в умовах поширення епідемії найбільш придатним із будь-якого можливого реєстру умов карантинного життя є самоізоляція, тобто свідома добровільна відмова, чи обмеження близького (на відстані, що не дозволяє зараження вірусом) спілкування. У цьому сенсі сучасній людині в новітню епоху глобальних технологічних та демократичних змін можна стверджувати — «підфартило». Її не можливо ізолювати. Мобільний зв'язок, інтернет, телебачення зараз надають багато можливостей. Серед них — не тільки просте живе спілкування, але й замовлені продукти, послуги, розваги. Ці «посередники» полегшують перебування в ізолюваному стані одинака, але можуть стати джерелом непорозуміння у самоізоляції родини, або групи учнів у гуртожитку, або пасажирів літака.

Самоізоляція потребує певних умов комфорту, у розумінні звичайного знайомого простору, власного житла, кімнати. Найбільш придатним, звісно, є перебування в домі, у «своєму» домі, тобто тотальне занурення у світ культури повсякденного життя. Цей світ дуже різниться для людей різного віку, різного інтелектуального й емоційного розвитку, різного економічного й майнового стану. Це — важливі фактори перебування в ізоляції, але важливішим є те, що навіть абсолютно осмислене й добровільне перебування в зачиненому просторі, як переконливо доводять П. Тейбері та М. Пілнaseк, робить повсякденність нав'язливою та руйнівною силою наявних мереж індивідуальної та соціальної довіри (Tabery, & Pilnasek, 2021, p. 701). Тобто, повсякденна культура довіри, як і інші культурні практики повсякденного життя людей, може змінюватися як результат зростаючого впливу певних критичних обставин. Тому в надзвичайних випадках сама повсякденність, як атрибутивне транскультурне явище, набуває ознак рутинної дисфункціональної тотальності, стаючи безнадійною, нудною та й загалом небезпечною для життєвого світу людини.

Однак, є також і позитивний вплив на сучасну культуру повсякденного життя, який спричинюється глобалізацією. Тож у останнє десятиріччя, завдяки новітнім технологіям організації домашньої праці (найбільш рутинного виду діяльності в повсякденному житті), відбулося оснащення до-

могосподарств на всіх континентах однаковими інструментами, технікою, засобами підтримки санітарних норм побуту, гігієни, використання речей, посуду тощо. Однозначно радикально змінює, знижує для «самоізолюваної» людини тиск повсякденності наявність інформаційного зв'язку (радіо, телебачення, інтернет). Цілком імовірно, що для такого стану цей період може стати навіть підґрунтям для розвитку особистісних якостей та здібностей, усе ж безперечно — долає нудьгу.

Таким чином, у суто пізнавальному аспекті культурні практики повсякденного життя — це інтегральна система взаємодій із важливішими функціями забезпечення безпеки, захисту, підтримки й стабілізації порядків життя та виживання, певних норм комфорту тощо. Тому в більш широкому контексті безумовної актуальності набувають саме культурологічні дослідження проблем ідентифікації змін повсякденного життя в умовах карантинних вимог, переживання самоізоляції та інших просторових обмежень.

Висновки. Наступ глобалізації на світовий порядок у XXI столітті суттєво перетворює життя людства в усіх напрямках, водночас формуючи нові реалії міждержавних, міжкультурних, міжконтинентальних контактів, що створює простір, у якому відбувається обмін і перенесення інформації, стандартів життя й культурних зразків, а також хвороб та епідемічних захворювань. Глобальна пандемія COVID-19 актуалізує дослідження феномену «карантинного життя», проблем самоізоляції людини й груп, які опинилися в умовах примусових карантинних заходів і обмежень. Глобальне поширення пандемії обумовлює потреби в розвитку концептуальних уявлень вчених-суспільствознавців стосовно пізнавальної специфіки соціально-філософського, соціологічного, політологічного та культурологічного підходів як спеціалізованих когнітивних стратегій досліджень деструктивних соціальних наслідків цієї пандемії

У концептуальних межах *соціально-філософського підходу* важливим об'єктом спеціалізованих досліджень стає вивчення суперечностей фундаментальних, транскультурних процесів глобалізації суспільного життя, які суттєво впливають на індивідуальний світогляд та ставлення людини до кризових, катастрофічних реалій навколишнього світу. У зв'язку з цим актуальною постає проблема переживання кризових ситуацій, коли незалежно

від людини навколо неї формується середовище незрозумілих ризиків та небезпек, а глобальні, національні та місцеві інституції нервово пропонують невизначені або невиправдані рішення, що посилюють серед спільнот почуття самотності й безнадійності.

Соціологічний підхід до дослідження культурних практик глобального суспільства в умовах криз або катастроф загалом орієнтує на пояснення проблематики соціальних змін, сутності й специфіки явища «карантинне життя», модернізації практик (засобів) забезпечення карантину, проблем організації, підтримки та врахування наслідків ізоляції (примусової та добровільної, тобто самоізоляції). Самоізоляція має специфічні прояви: як самотність, а також як співжиття або сумісне перебування з іншими людьми. Ці різновиди створюють відмінні види навантаження на індивіда.

Політологічний підхід за своїми дослідницькими можливостям є важливим пізнавальним засобом здійснення наукових оцінок рівня цивілізованості,

демократизації суспільств як націй-держав, що «захоплені» наступом пандемії, конкретних реакцій на питання: що може дозволити собі держава, її контрольні, репресивні, наглядові інституції стосовно до деяких громадян, певних груп, якими є межі тиску на права, свободи громадян та що можуть собі дозволити спеціалізовані підрозділи поліції та збройних сил.

Культурологічний підхід до дослідження проблеми соціальних обмежень в умовах карантинного життя суспільства фокусує увагу на важливості визначень специфіки культурних практик повсякденного життя в умовах примусової чи непримусової ізоляції людей, коли актуалізується потреба здійснення ідентифікації складних ситуацій обмеження культурних зв'язків, буденних комунікацій та фізичних контактів. Це — проблематика культури, культурного простору, культурних умов і культурних (гуманних) засобів організації та забезпечення карантинного життя, які повинні бути важливим об'єктом саме культурологічних досліджень.

Література:

- Гидденс, Э. (2003). *Устроение общества: очерк теории структуризации*. Тюрина И. (перевод). Москва: Академический Проект.
- Гринфилд, А. (2018). *Радикальные технологии. Устройство повседневной жизни*. Перевод И. Кушнareвой. Москва: Изд. дом «Дело» РАНХ и ГС.
- Дембіцький, С. С., Злобіна, О. Г., Сидоров, М. В.-С., & Мамонтова, Г. А. (2020). Стан психологічного дистресу серед різних соціальних груп в Україні під час пандемії COVID-19. *Український соціум*: 2 (73), 74–92. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2020.02.074>
- Малес, Л., Савельєв, Ю., Боровський, О. & Набруско, І. (Ред.). (2021). *Проблеми розвитку соціологічної теорії: Концептуальні стратегії дослідження соціальних наслідків пандемії COVID-19. Матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції. 18–19 грудня 2020 р.* (м. Київ). КНУ імені Тараса Шевченка, факультет соціології. Київ: «Наукова столиця». 154 с.
- Степаненко, В. П. (2020). COVID-19 як нова соціальна реальність. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 4, 5–22. DOI: <https://doi.org/10.15407/sociology2020.04.005>
- Судакова, В. М. (2020). Конвенціональні ресурси та постмодерні трансформації практик спілкування та етикету. *Культурологічна думка*, 18 (2), 23–36. DOI: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-18-2020-2.23-36>
- Флорида, Р. (2018). *Homo creatives. Як новий клас завойовує світ*. Переклад М. Яковлева. Київ: Новий формат.
- Condon, Roderick. (2021). The coronavirus crisis and the legitimization crisis of neoliberalism. *European Societies*. Vol. 25. Issue suppl. 1, 805–816. DOI: <https://doi.org/10.1080/14616696.2020.1839669>
- Crilly, Rhys. (2021, March). Where We At? New Directions for Research on Popular Culture and World Politics. *International Studies Review*, Vol. 23, Issue 1, 164–180. DOI: <https://doi.org/10.1093/isr/viaa027>
- Opilowska, Elzbieta. (2021). The COVID-19 crisis: the end of a borderless Europe? *European Societies*. Vol. 25. Issue suppl. 1, 589–600. DOI: <https://doi.org/10.1080/14616696.2020.1833065>
- Sorrells, K. (2013). *Inetrultural Communication: Globalization and Social Justice*. California: SAGE Publ.

- Stukalo, N., & Simakhova, A. (2020). COVID-19 Impact on Ukrainian Higher Education. *Universal Journal of Education Research*, 8 (8), 3673–3678. DOI: <https://doi.org/10.13189/ujer.2020.080846>
- Tabery, Paulina, & Pilnasek, Metous. (2021). The network structure of trust in the COVID-19 pandemic. *European Societies*. Vol. 23. Issue suppl. 1, 689–701. DOI: <https://doi.org/10.1080/14616696.2020.1834597>

References:

- Condon, Roderick. (2021). The coronavirus crisis and the legitimization crisis of neoliberalism. *European Societies*. Vol. 25. Issue suppl. 1, 805–816. DOI: <https://doi.org/10.1080/14616696.2020.1839669>
- Crilley, Rhys (2021, March). Where We At? New Directions for Research on Popular Culture and World Politics. *International Studies Review*, Vol. 23, Issue 1, 164–180. DOI: <https://doi.org/10.1093/isr/viaa027>
- Dembitskiy, S. S., Zlobina, O. G., Sydorov, M. V.-S., & Mamontova, H. A. (2020). Stan psykholoichnogo dystresu sered riznykh socyalnykh grup v Ukraini pid chas pandemiyi COVID-19 [The state of psychological distress among various social groups in Ukraine during the COVID-19 pandemic]. *Ukrainskyi socium*, 2 (73), 74–92. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2020.02.074> (In Ukrainian)
- Florida, R. (2018). *Homo creatives. Yak novyi clas zavoyovuye svit [The Rise of the Creative Class]*. Translated M. Yakovleva. Kyiv: Novyi format. (In Ukrainian)
- Giddens, A. (2003). *Ustroyeniye obshchestva: ocherk teorii strukturalizatsii [The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration]*. Tyurina I. (transl.). Moscow: Akademicheskii Proekt. (In Russian)
- Greenfield, A. (2018). *Radikalnye tehnologii. Ustroystvo povsednevnoy zhizni [Radical Technologies: The Design of Everyday Life]*. I. Kushnareva (transl. from English). Moscow: Izd. dom «Delo» RANH i GS. (In Russian)
- Males, L., Saveliev, Yu., Borovskiy, O. & Nabrusko, I. (Eds.). (2021). *Problemy rozvytku sociologichnoyi teorii: Kontseptualni strategiyi doslidjeniya socialnykh naslidkiv pandemiyi COVID-19. Materialy XVII Mizhnarod. konferentsiyi. 18–19 grudnya 2020 r. [Proceedings of the 17th International Research conference “Issues in the Development of Sociological Theory: Conceptual Strategies for the Study of Social Consequences of COVID-19 Pandemic” December 18–19, 2020]*. KNU imeni Tarasa Shevchenka, fakultet sociologiyi. Kyiv: “Naukova stolitsya”. 154 p. (In Ukrainian)
- Opilowska, Elzbieta. (2021). The COVID-19 crisis: the end of a borderless Europe? *European Societies*. Vol. 25. Issue suppl. 1, 589–600. DOI: <https://doi.org/10.1080/14616696.2020.1833065>
- Sorrells, K. (2013). *Inetrcultural Communication: Globalization and Social Justice*. California: SAGE Publ.
- Stepanenko, V. P. (2020). COVID-19 yak nova socialna realnist [COVID-19 as the new social reality]. *Sociologiya: teoriya, metody, marketing*. 4, 5–22. DOI: <https://doi.org/10.15407/sociology2020.04.005> (In Ukrainian)
- Stukalo, N., & Simakhova, A. (2020). COVID-19 Impact on Ukrainian Higher Education. *Universal Journal of Education Research*, 8 (8), 3673–3678. DOI: <https://doi.org/10.13189/ujer.2020.080846>
- Sudakova, V. M. (2020). Konventsionalni resursy ta postmoderni transformatsiyi praktyk spilkuvanya ta etyketu [Conventional resources and postmodern transformations of the cultural practices of communication and etiquette]. *Kulturolohichna dumka=The Culturology Ideas*, 18 (2), 23–36. DOI: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-18-2020-2.23-36>. (In Ukrainian)
- Tabery, Paulina, & Pilnasek, Matous. (2021). The network structure of trust in the COVID-19 pandemic. *European Societies*. Vol. 23. Issue suppl. 1, 689–701. DOI: <https://doi.org/10.1080/14616696.2020.1834597>

Судакова Валентина Николаевна

Когнитивные стратегии исследований повседневной культурной практики в условиях пандемии COVID-19

Аннотация. Статья посвящена аналитическому рассмотрению познавательной специфики социально-философского, социологического, политологического и культурологического подходов как специализированных когнитив-

ных стратегий исследования изменений культурных практик повседневной жизни в условиях пандемии COVID-19. Подчеркнута научная значимость специальных исследований феномена «карантинной жизни», проблем самоизоляции человека и социальных групп, которые в условиях принудительных карантинных мер и ограничений стремятся преодолеть риски и угрозы распространения пандемии. В статье осуществлена идентификация коммуникативных рисков в аспекте анализа роли, функций и направлений деятельности политических институтов по преодолению деструктивных последствий пандемии. Доказывается важность научных оценок «уровней» цивилизованности, демократизации различных обществ, роли государства, действий его репрессивных и контролирующих органов относительно как каждого гражданина, так и групп граждан. Представлена аргументация, что ситуации ограничения культурных связей, повседневных коммуникаций и физических контактов между людьми являются факторами формирования новых противоречий повседневной культуры, культуры поведения, потребления и развлечений. Обоснована значимость коллективных усилий по гуманизации механизмов социального контроля в условиях применяемых принудительных карантинных ограничений и различных форм социальной изоляции.

Ключевые слова: современное общество, культурная глобализация, культурная практика, повседневная жизнь, пандемия COVID-19, социальное познание.

Valentyna Sudakova

The cognitive strategies for research of the everyday cultural practices in conditions of the COVID-19 pandemic

Abstract. The article covers the analytical consideration of the cognitive strategies, which reflect the specific of socio-philosophical, sociological, political and cultural approaches to the study of controversial changes in everyday cultural practices in conditions of the COVID-19 pandemic. It emphasizes the scientific significance of specialized researches of the "quarantine life" phenomena and the problems of personal and collective social restrictions by people who try to overcome the pandemic risks and dangers in conditions of the forced self-isolation. The communicative risks and directions of the political institutions activities — their role, functions in overcoming of the pandemic destructive social consequences have been identified and analyzed in the article. The author proves the importance of the scientific evaluations of the civilized and democratization "levels" existing in different societies as well as the activities by the state's repressive and control institutions which are directed to the individual citizen or group of citizens. The article argues that the situations of the restrictions of the cultural interactions, everyday communications and the human face-to-face contacts constitute the new contradictions of the everyday culture, human behavior, consumption and entertaining. It substantiates the significance of the collective efforts for humanization of the social control mechanisms under conditions of the forced quarantine restrictions and the different forms of human isolation.

Keywords: contemporary society, cultural globalization, cultural practice, everyday life, COVID-19 pandemic, social cognition.